

Слома В. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного економічного університету

ПРАВО НА РЕГРЕС ВНАСЛІДОК ВИКОНАННЯ СОЛІДАРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню регресних зобов'язань, які виникають внаслідок виконання солідарного зобов'язання. Встановлено, що регресне зобов'язання стає новим, самостійним зобов'язанням, а не є заміною кредитора в основному зобов'язанні. Охарактеризовано особливості виконання регресного зобов'язання.

Ключові слова: регрес, регресне зобов'язання, солідарне зобов'язання, часткове зобов'язання, кредитор, боржник, виконання.

Постановка проблеми. Одним із цивільно-правових зобов'язань з множинністю суб'єктів, яке має переваги для кредитора та обмеження для боржника, є солідарне зобов'язання. У солідарному зобов'язанні кредитор має право пред'явити вимогу про виконання до будь-кого із солідарних боржників на свій вибір як у повному обсязі, так і в частині.

Оскільки солідарні зобов'язання надають кредитору можливість самостійного вибору того із солідарних боржників, який буде виконувати зобов'язання, то для того, щоб урівняти правове становище останніх, у солідарних зобов'язаннях передбачено право регресу.

Дослідженню регресних зобов'язань були присвячені праці О.В. Жили, Ю.В. Журавльової, О.С. Йоффе, Л.А. Лунца, І.Б. Новицького, Є.О. Суханова та інших вчених. Разом з тим багато питань у даній сфері потребують уточнення та подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей права на регрес внаслідок виконання солідарного зобов'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 544 ЦК України боржник, який виконав солідарний зобов'язок, має право на зворотню вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

В.Л. Мусіяка під правом на регрес розуміє суб'єктивне матеріальне право на витребування однією особою – регредієнтом в іншій особі – регресата сум, сплачених третій особі (кредитору в солідарному зобов'язанні) з вини регресата [7, с. 18].

Як зазначає Є.О. Суханов, не кожен боржник може в регресному порядку перекласти свій борг чи його частину на третю особу. Це допустимо лише тоді, коли виконавцем (боржником) за основним зобов'язанням повинна була стати третя особа, але в силу закону чи договору ним став боржник. Тому регресним можна вважати будь-яке зобов'язання, в силу якого боржник повинен вчинити для кредитора певні дії у зв'язку з тим, що кредитор вчинив аналогічні дії на користь іншої особи замість боржника або з його вини [1, с. 31].

Ю.В. Журавльова вказує, що в силу регресного зобов'язання одна особа (регресат) має право вимагати від іншої особи

(регресата) повернення грошової суми чи іншої майнової цінності, сплаченої регредієнтом третій особі чи отриманої регресатом від третьої особи на виконання основного зобов'язання [4, с. 7]

Регресному зобов'язанню властиві наступні ознаки: а) воно є похідним від іншого, основного зобов'язання; б) один або всі його учасники є також суб'єктами основного зобов'язання; в) виконання одним із них основного або навіть саме його виникнення обумовлюється дією чи бездіяльністю осіб, з якими внаслідок цього і встановлюється регресне зобов'язання [5, с. 75].

Регресне зобов'язання похідне від іншого в сенсі виникнення його на основі іншого зобов'язання. Регрес припускає наявність зобов'язального відношення (основного), за яким перша особа зобов'язана сплатити відому суму (або передати інші цінності) другій особі внаслідок того, що якась третя особа не виконала свого зобов'язання перед першою особою або взагалі своїм винним поведінням поставила першу особу в необхідність здійснити платіж другій особі. Факт платежу за цим основним зобов'язанням породжує нове (похідне від нього) зобов'язання між першою і третьою особами [2, с. 281].

Варто зазначити, що з моменту виконання солідарного зобов'язання припиняються відносини між кредитором та солідарними боржниками. Проте дана обставина не призводить до припинення правових зв'язків між самими солідарними боржниками. У даному випадку боржник, який виконав зобов'язання, стає кредитором щодо решти боржників. У результаті виникає нове зобов'язання – регресне, а зобов'язання, яке існувало раніше, припиняється виконанням.

Як зазначає А. Жила, не слід отожднювати випадки, коли в зобов'язанні беруть участь три сторони, з регресними зобов'язаннями. У регресному зобов'язанні є дві сторони, але для його виникнення необхідно, щоб хоча б одна з його сторін була пов'язана певними правовідносинами з будь-якою третьою особою [3, с. 24].

Оскільки основне зобов'язання припиняється виконанням, то кредитор за цим зобов'язанням не є суб'єктом регресних правовідносин. Як зазначалось вище, кредитором є той із солідарних боржників, який виконав зобов'язання. Особливість правового статусу останнього зумовлюється лише тим, що в зобов'язанні, виконання якого призвело до виникнення регресного зобов'язання, він мав статус боржника.

Регресне зобов'язання є частковим за умови, що боржників в основному зобов'язанні було більше двох, або звичайним цивільно-правовим зобов'язанням, якщо боржників було двоє. В разі виникнення часткового зобов'язання боржники, як впливає зі змісту ч. 1 ст. 544 ЦК України, відповідають у рівних частках, за виключенням виконаного боржником, який звернувся з регресною вимогою.

Таку ж позицію підтримує і Галицький районний суд м. Львова в рішенні від 27.04.2015 р. по справі № 461/3724/15-ц. за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про солідарне стягнення коштів у розмірі 4596 гривень 18 коп. на підставі зворотної вимоги за виконаним солідарним обов'язком.

На підставі рішення Галицького районного суду м. Львова від 21 жовтня 2014 року, ОСОБА_1 сплатив борг у сумі 5327,54 гривень та 243,60 гривень судового збору, що підтверджується відповідними квитанціями.

Частка позивача і кожного з відповідачів в утриманні майна за рішенням суду становить: $5327,54 \text{ грн} : 4 = 1331,89 \text{ грн}$. Через це суд вважає необхідним стягнути з кожного відповідача на користь позивача по 1331,89 грн у порядку зворотної вимоги.

Позивач просить стягнути з відповідачів суму регресу в солідарному порядку. Проте Цивільний кодекс (далі – ЦК) України не передбачає повернення стягнутих за солідарним обов'язком сум у солідарному порядку. Через це суд вважає необхідним стягнути суму зворотної вимоги з відповідачів на користь позивача в рівних частках [10].

Як впливає зі змісту ч. 1 ст. 544 ЦК України принцип виконання регресного зобов'язання в рівних частках може бути змінений договором або законом. При цьому, коли мова йде про можливість такої зміни на підставі договору, він повинен бути укладений між співборжниками за основним зобов'язанням.

Оскільки регресні зобов'язання виникають унаслідок припинення солідарного зобов'язання, то і їх предмет залежить від предмета солідарних зобов'язань. Проте може виникнути питання щодо визначення предмета регресного зобов'язання у випадку, якщо предметом солідарного зобов'язання було майно, послуги. Вважаємо, що в даному випадку предметом регресного зобов'язання будуть грошові кошти, які повинні повернути співборжники тому із солідарних боржників, який виконав зобов'язання.

Л.А. Куріньовська зазначає, що об'єктом зворотних праводносин, а відповідно і права зворотної вимоги, як правило, є гроші, і це пояснюється тим, що вони виступають як загальна міра вартості компенсаційної функції зворотних праводносин, але можливі випадки, коли об'єктом може бути й інше майно [6, с. 9].

Схожу думку висловлює і Д.В. Трут, який зазначає, що регресні зобов'язання можуть мати своїм предметом лише дії, пов'язані з грошовими коштами, навіть тоді, коли предметом солідарних зобов'язань була дія, пов'язана з іншим майном чи іншим благом. Разом з тим автор зазначає, що не слід відкидати можливість для регредієнта отримати за регресним зобов'язанням не грошову компенсацію, а саме майно, що становило об'єкт попереднього солідарного зобов'язання. Таке виконання можливе лише на підставі внутрішньої угоди регредієнта та боржників [9, с. 127–128].

Право на регрес передбачено і законодавчими актами інших держав. Відповідно до ст. 473 ЦК Грузії боржник, який виконав солідарне зобов'язання, має право вимоги в порядку регресу стосовно решти боржників пропорційно їхнім часткам, але за вирахуванням своєї частки, якщо договором або законом не встановлено інше. Якщо визначення обсягу відповідальності боржників неможливе, вони один перед одним відповідальні в рівній частці.

На практиці може виникнути питання, чи виникне право регресу у випадку, коли один з боржників, до якого пред'явлено

вимогу кредитором, виконав її не в повному обсязі. Деякі вчені з цього приводу зазначають, що якщо боржник сплатив тільки частину боргу, він має право регресу лише в тому випадку, якщо сплатив більше того, що припадало на його частку [8, с. 217].

Дана позиція є дещо спірною. Відповідно до ч. 2 ст. 543 ЦК України кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Тобто сутність солідарного зобов'язку полягає в тому, що жоден солідарний боржник, включаючи і того, який частково виконав зобов'язання, не вибуває із солідарного зобов'язання до моменту повного виконання вимог кредитора. Якщо один з боржників частково задовольнив вимогу кредитора, то це не призводить до припинення солідарного зобов'язання. Таким чином, регресне зобов'язання виникне у випадку повного виконання основного зобов'язання одним з боржників, тобто з моменту припинення солідарного зобов'язання.

Підтвердженням такої думки є й те, що відповідно до ч. 6 ст. 261 ЦК України за регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається з дня виконання основного зобов'язання. Тобто якщо один з боржників виконав солідарне зобов'язання в частині, то він матиме право на регресну вимогу не з моменту виконання ним частини зобов'язання, а з моменту виконання солідарного зобов'язання в повному обсязі.

Ч. 1 ст. 544 ЦК України передбачає право боржника на регрес, а не обов'язок його стягнення. У зв'язку із цим домовленістю між співборжниками може бути передбачена і відсутність права на регрес. Дане право впливає з диспозитивних засад цивільно-правового регулювання.

На практиці може виникнути ситуація, коли один з боржників не може виконати регресне зобов'язання з певних причин. У такому випадку ЦК України передбачає, що якщо один із солідарних боржників не сплатив частку, належну солідарному боржникові, який у повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає на кожного з решти солідарних боржників у рівній частці (ч. 2 ст. 544 ЦК України).

У ЦК України не вказано, чи припадає частка невиконаного на інших боржників чи й на того, хто здійснив виконання. У даному випадку варто проаналізувати положення законодавства іноземних держав.

Так, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 364 ЦК Республіки Вірменія несплачене одним із солідарних боржників боржнику, який виконав солідарний обов'язок, припадає в рівній частці на цього боржника та на решту боржників.

Аналогічне правило містить і п. 2 ч. 5 ст. 313 ЦК Киргизької Республіки, відповідно до якої несплачене одним зі співборжників боржнику, який виконав солідарний обов'язок, припадає в рівній частці на цього боржника і на інших співборжників.

ЦК Грузії регулює випадки, коли один із солідарних боржників виявився неплатоспроможним. Так, відповідно до ст. 474 ЦК Грузії, якщо один з боржників виявився неплатоспроможним, частка, яка припадає на нього, пропорційно розподіляється між всіма іншими платоспроможними боржниками.

Подібне правило містить і ЦК Франції, відповідно до ст. 1214 якого співборжник за солідарним боргом, який сплатив борг повністю, може вимагати від інших лише частку кожного. Якщо один з них виявляється неплатоспроможним, то втрата,

спричинена його неплатоспроможністю, розподіляється пропорційно між всіма іншими платоспроможними співборжниками та тим, який здійснив оплату.

Вважаємо, що у вітчизняній практиці доцільно покласти ризик невиконання регресного зобов'язання і на того із солідарних боржників, котрий виконав основне зобов'язання.

Аналізуючи норму ч. 2 ст. 544 ЦК України, можна зробити висновок, що перше регресне зобов'язання припиняється, а натомість виникає нове регресне зобов'язання, в якому боржник, який виконав обов'язок за боржника, що відмовився від виконання, стає щодо останнього кредитором.

Про регресне зобов'язання можна говорити і в активних солідарних зобов'язаннях. Адже відповідно до ч. 4 ст. 542 ЦК України солідарний кредитор, який одержав виконання від боржника, зобов'язаний передати належне кожному з решти солідарних кредиторів у рівній частці, якщо інше не встановлено договором між ними. У даному випадку кредитор, який отримав виконання, набуває статусу регресата, а інші кредитори в солідарному зобов'язанні набудуть статусу регредієнта.

Висновки. Регрес – це зворотна вимога регредієнта до регресата, метою якої є повернення грошей (іншого майна), переданих регредієнтом третій особі на виконання основного зобов'язання. Право регресу виникає з моменту припинення солідарного зобов'язання належним його виконанням одним або декількома боржниками.

Регресне зобов'язання стає новим, самостійним зобов'язанням, а не є заміною кредитора в основному зобов'язанні. Підставами виникнення регресного зобов'язання є такі: 1) виконання боржником особистого зобов'язання перед кредитором; 2) виконання зобов'язання за третю особу.

В межах даної статті неможливо розкрити всі питання, пов'язані з регресним зобов'язанням, але всі вони потребують подальшого теоретичного дослідження.

Література:

1. Гражданское право: в 2 т.: учебник / отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004. Том II. Полутом I. 704 с.
2. Жила О.В. Особливості виникнення права регресною вимоги. Митна справа. 2013. № 6 (90). Ч. 1. Кн. 1. С. 279–284.
3. Жила А. Субъекты, объект и юридическое содержание регрессного правоотношения. Закон и Жизнь. 2014. № 2. С. 22–26. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/2-rus/4.pdf>
4. Журавлева Ю.В. Регресс в гражданском праве России: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2009. 166 с.
5. Иоффе О.С. Обязательственное право. М., «Юрид. лит.», 1975. 880 с.
6. Куріньовська Л.А. Правове регулювання права зворотної вимоги в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014.
7. Мусяка В.Л. Солидарная ответственность за причинение вреда: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1976.
8. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. М., 1950.
9. Трут Д.В. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. 242 с.
10. Справа 461/3724/15-ц URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43986292>

Слома В. Н. Право на регрес в результате исполнения солидарного обязательства

Аннотация. Статья посвящена исследованию регрессных обязательств, возникающих вследствие исполнения солидарного обязательства. Установлено, что регрессное обязательство становится новым, самостоятельным обязательством, а не является заменой кредитора в основном обязательстве. Охарактеризованы особенности исполнения регрессного обязательства.

Ключевые слова: регресс, регрессное обязательство, солидарное обязательство, долевое обязательство, кредитор, должник, исполнение.

Sloma V. The Right to Recourse as a Result of a Solidarity Obligation

Summary. The article is devoted to the study of regressive obligations that arise as a result of the implementation of the solidarity obligations. It has been established that a recurring obligation becomes a new, independent obligation, and is not a substitute for a creditor in the main obligation. The peculiarities of fulfillment of regression commitment are described.

Key words: regress, regress obligation, solidarity obligation, partial obligation, creditor, debtor, execution.